

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ГРЕЧКИ

*КУЧЕР А.В., ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В. В. ДОКУЧАЄВА*

У статті розкрито результати досліджень впливу спеціалізації на формування економічної ефективності виробництва гречки в агропідприємствах.

The results of researches of the influence of specialization on the formation of the economic efficiency of production of buckwheat in agricultural enterprises have been given in the article.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із напрямів подальшої інтенсифікації виробництва гречки на інноваційній основі є формування раціональних параметрів спеціалізації аграрних підприємств на цьому виді агробізнесової діяльності. Спеціалізація та концентрація виробництва разом із іншими чинниками інтенсифікації мають забезпечити підвищення прибутковості виробництва гречки та конкурентоспроможності агропідприємств на цьому сегменті зернового ринку. Зважаючи на наявність помітної суперечності між бажаним і досягнутим рівнем розвитку та ефективності виробництва гречки, можна стверджувати, що розв'язання цієї проблеми є актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що спеціалізація є однією з форм науково обґрунтованого поділу праці між територіальними й виробничими одиницями, їх галузями, а також усередині них з метою підвищення конкурентоспроможності продукції та прибутковості виробництва [1, с. 12]. Одним із найпоширеніших показників рівня спеціалізації є структура товарної продукції, яка свідчить про рівень розвитку окремих галузей. П. К. Канінський пропонує визначати рівень спеціалізації за структурою товарної продукції в порівнянних цінах, а не за цінами реалізації, оскільки нестабільність і коливання останніх штучно завищує або занижує частку одних і тих же видів продукції в загальній сумі грошових надходжень [2, с. 6]. Для комплексної оцінки стану спеціалізації з урахуванням часових змін пропонується використовувати

графік Лоренца [3, с. 3]. Проблеми формування ринку круп'яних культур в Україні та інтенсифікації й концентрації виробництва гречки знайшли відображення в публікаціях В. І. Бойка, А. І. Камінської, О. А. Козак, А. В. Кучера [4-7]. Водночас у сучасних наукових працях проблема спеціалізації виробництва гречки не знайшла належного обґрунтування, що диктує необхідність поглибленого опрацювання цього питання.

Формулювання цілей статті. Мета публікації – розкрити особливості впливу спеціалізації на формування ефективності виробництва гречки в аграрних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати дослідження свідчать, що протягом останніх років складається ситуація, за якої через різновигідність зернових культур зерновиробництво набуває ознак монопродуктового напрямку спеціалізації, тобто більш урожайні, а звідси й більш прибуткові культури з позицій формування маси прибутку на гектар, витісняють із посівних площ ті, які є менш урожайними. До числа таких культур відноситься й гречка, яка через відносно нижчу врожайність часто не може забезпечити формування маси прибутку на гектар, достатньої для мотивації підприємств до виробництва цього виду продукції. Тому при дослідженні проблеми спеціалізації агропідприємств на виробництві гречки слід виходити з того, що одним із напрямів удосконалення та підвищення економічної ефективності спеціалізації в зерновиробництві має бути встановлення раціонального співвідношення між окремими видами зернових культур задля мінімізації підприємницьких ризиків.

Через те, що нині в переважній більшості аграрних підприємств гречка займає далеко не домінуючі позиції в структурі товарної продукції, то для визначення рівня спеціалізації пропонуємо використовувати показник питомої ваги виручки від реалізації гречки в структурі грошових надходжень по зерновій галузі. Оскільки, по-перше, не завжди вироблена на підприємстві гречка набуває товарної форми та, по-друге, дискусійним є те, чи вказаний показник є факторним або результативним і чи можна тоді ним управляти, то поряд із цим слід розраховувати показник питомої ваги зібраної площі гречки в структурі площі зернових культур. Вважаємо, що такий підхід є найбільш прийнятним для системного аналізу впливу рівня спеціалізації на економічну ефективність виробництва гречки. Спираючись на викладений теоретичний базис, нами виконано

емпіричне дослідження специфіки формування економічної ефективності виробництва гречки в підприємствах з різним рівнем спеціалізації. На першому етапі здійснено групування підприємств за часткою виручки від реалізації гречки в загальній виручці від реалізації зерна (табл. 1).

Таблиця 1

Вплив рівня спеціалізації на економічну ефективність виробництва гречки в агропідприємствах України, 2010 р.

Групи підприємств за питомою вагою виручки від реалізації гречки у виручці від реалізації зерна, %	Кількість підприємств у групі	Частка гречки у виручці від реалізації зерна, %	Зібрана площа на одне підприємство, га	Вироблено гречки на одне підприємство, ц	Урожайність, ц/га	Витрати на один гектар, грн	Виробнича собівартість, грн/ц	Повна собівартість, грн/ц	Ціна реалізації, грн/ц	Рівень рентабельності, %	Маса прибутку на один гектар, грн
I до 2	294	0,5	44	266	6,0	1568	261,33	238,46	353,19	48,1	371
II 2,1-4	182	2,9	70	396	5,7	1581	277,37	277,44	364,04	31,2	405
III 4,1-6	166	4,9	56	345	6,2	1622	261,61	295,31	415,04	40,5	703
IV 6,1-8	111	7,0	68	459	6,8	1561	229,56	246,06	353,96	43,9	771
V 8,1-10	108	9,0	91	565	6,2	1606	259,03	268,75	379,46	41,2	848
VI 10,1-15	166	12,3	87	735	8,4	1668	198,57	224,64	420,57	87,2	1706
VII 15,1-20	95	17,1	114	1092	9,6	1885	196,35	221,85	435,00	96,1	2000
VIII 20,1-30	141	23,9	143	1128	7,9	1445	182,91	210,38	428,53	103,7	1844
IX 30,1-40	79	34,5	139	1082	7,8	1678	215,13	224,20	411,22	83,4	1703
XI понад 40	89	56,6	144	999	6,9	1551	224,78	251,38	437,49	74,0	1311
У середньому	1431	6,0	85	614	7,2	1604	222,78	238,05	409,42	72,0	1232

Як і очікувалося, підвищення питомої ваги виручки від реалізації гречки в структурі товарної продукції зерновиробництва органічно пов'язано зі зростанням рівня концентрації виробництва та урожайності гречки, а також прибутковості її виробництва, але при цьому виявлено цікавий факт: вказане зростання відбувалося лише до певної межі, причому ця межа була різною. Так, рівень концентрації виробництва гречки найвищим виявився в групі підприємств із часткою гречки у виручці від реалізації зерна в межах 20-30 %, а найвищої урожайності (9,6 ц/га) було досягнуто в підприємствах з часткою виручки 15-20 %. У цій же групі підприємств сформувалася найбільша маса прибутку на 1 га – 2000 грн., хоча найвищий рівень

рентабельності й найнижча виробнича та повна собівартість гречки мали місце в підприємствах з часткою виручки від її реалізації в межах 20-30 %. Отже, є підстави зробити припущення про наявність оптимального рівня спеціалізації, який можна визначити, використовуючи параболічну функцію (рис. 1).

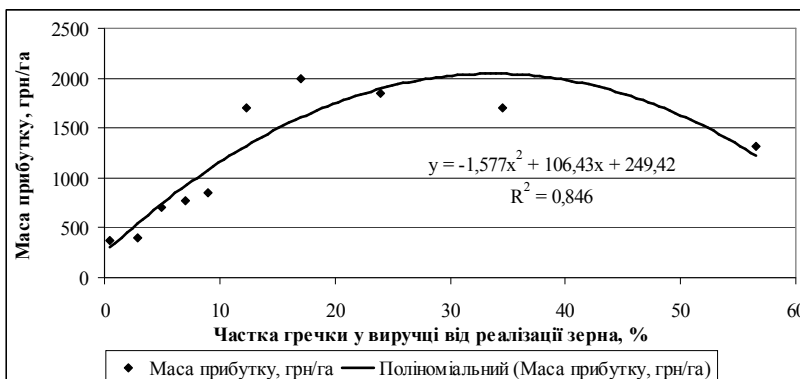

Рис. 1. Залежність прибутковості виробництва гречки від її питомої ваги у виручці від реалізації зерна в агропідприємствах України, 2010 р. (згруповані дані)

Дослідження наведеної на графіку функції на екстремум дало змогу визначити оптимальний рівень спеціалізації за часткою виручки від реалізації гречки в структурі грошових надходжень від зернової галузі, який становить 33,7 %. Аналогічно було визначено оптимальні рівні спеціалізації підприємств на виробництві гречки за іншими критеріями як за даними всієї сукупності, так і за середньогруповими показниками (табл. 2). На підставі аналізу цих даних можна дійти висновку, що раціональні межі питомої ваги виручки від реалізації гречки в структурі товарної продукції галузі зерновиробництва знаходяться в діапазоні 30-45 %. Саме за таких параметрів досягалися найвищі рівні прибутковості виробництва гречки та формувалися конкурентні переваги за собівартістю. При встановленні раціональної спеціалізації гречкосіючих підприємств важливе значення, особливо в практичній площині, має формування оптимальних параметрів структури посівних площ, які в подальшому значною мірою визначають склад і структуру товарної продукції зернової галузі.

Групування агропідприємств за питомою вагою зібраної площі гречки в загальній площі збирання зернових культур (табл. 3) засвідчило те, що зі зростанням рівня груповальної ознаки закономірно підвищувалися частка гречки у виручці від реалізації зерна та рівень концентрації її виробництва.

Таблиця 2

Рациональні рівні спеціалізації агропідприємств України на виробництві гречки за її питомою вагою у виручці від реалізації зерна, 2010 р.

Критерій оптимальності	За даними всієї сукупності підприємств		За згрупованими даними підприємств			
	Залежність результативного показника (y) від частки гречки у виручці від реалізації зерна (x)	Оптимальне значення (x)	Оптимальне значення (y)	Залежність результативного показника (y) від частки гречки у виручці від реалізації зерна (x)	Оптимальне значення (x)	Оптимальне значення (y)
Мінімум виробничої собівартості, грн./ц	$y = 0,0525x^2 - 4,9174x + 331,2$	46,8	216,1	$y = 0,0778x^2 - 5,1804x + 274,72$	33,3	188,5
Мінімум повної собівартості, грн./ц	$y = 0,0482x^2 - 3,011x + 293,02$	31,2	246,0	$y = 0,0569x^2 - 3,6535x + 275,78$	32,1	217,1
Максимум рівня рентабельності, %	$y = -0,0297x^2 + 2,4277x + 89,318$	40,9	138,9	$y = -0,0596x^2 + 4,1235x + 28,548$	34,6	99,9
Максимум маси прибутку, грн./га	$y = -0,7912x^2 + 63,531x + 786,44$	40,1	2062	$y = -1,577x^2 + 106,43x + 249,42$	33,7	2045

По-іншому формувалася динаміка врожайності гречки, яка найвищою (8,2 ц/га) була в групі підприємств з питомою вагою гречки в структурі площі зернових у межах 2-6 %, після чого вона мала чітку тенденцію до зниження. Тобто, не зважаючи на підвищення рівня спеціалізації та концентрації виробництва гречки, в динаміці урожайності такої тенденції не простежувалося. Це пов'язано з тим, що в основі формування урожайності лежить рівень витрат на гектар,

який синхронно змінювався із динамікою урожайності, але темпи зниження витрат були децю вищими за темпи зменшення урожайності, в результаті чого виробнича собівартість у постійній групі була нижчою, ніж у першій. Водночас повна собівартість 1 ц гречки в останній групі була навіть вищою за її рівень у першій групі підприємств, де вона, до речі, виявилася нижчою за виробничу собівартість, що пояснюється реалізацією врожаю гречки попереднього року, бо рівень товарності тут становив 130,3 %. На відміну від рівня товарності, ціна реалізації 1 ц гречки мала досить чітку тенденцію до підвищення, за винятком однієї групи. При загальній тенденції до зростання прибутковості виробництва гречки в міру насичення її посівами групи зернових культур найвища прибутковість була досягнута в п'ятій групі підприємств, де частка гречки в площі зернових становила 12,1 %.

Таблиця 3

Групування агропідприємств України за питомою вагою зібраної площі гречки в структурі площі зернових, 2010 р.

Показники	Групи підприємств за питомою вагою зібраної площі гречки в структурі площі зернових, %						У середньому по сукупності
	I	II	III	IV	V	VI	
	до 2	2,1-4	4,1-6	6,1-10	10,1-15	понад 15	
1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість підприємств у групі	238	275	213	264	197	244	1431
Частка зібраної площі гречки в структурі площі зернових, %	0,7	3,0	5,0	7,8	12,1	23,5	5,9
Частка гречки у виручці від реалізації зерна, %	0,7	3,9	5,8	10,2	15,6	24,6	6,0

продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8
Зібрана площа на одне підприємство, га	22	42	64	80	133	179	85
Вироблено гречки на одне підприємство, ц	177	345	526	602	950	1162	614
Урожайність, ц/га	8,0	8,2	8,2	7,5	7,1	6,5	7,2
Витрати на один гектар, грн	1891	1858	1768	1603	1600	1453	1604
Виробнича собівартість, грн./ц	236,38	226,59	215,61	213,73	225,35	223,54	222,78
Повна собівартість, грн./ц	220,09	243,42	235,57	247,80	228,94	241,98	238,05
Ціна реалізації, грн./ц	334,41	404,04	382,10	402,48	424,23	432,35	409,42
Рівень товарності, %	130,3	101,7	95,9	102,7	107,8	88,0	99,4
Рівень рентабельності, %	51,9	66,0	62,2	62,4	85,3	78,7	72,0
Маса прибутку на гектар, грн.	1183	1336	1153	1193	1507	1089	1232

За результатами регресійного моделювання залежності результативних показників з'ясовано, що раціональні рівні спеціалізації агропідприємств на виробництві гречки за питомою вагою її зібраної площі в структурі площі зернових знаходяться в межах 11-18 %. Подальше збільшення питомої ваги гречки в структурі посівів зернових культур призводитиме до зниження економічної ефективності виробництва гречки в підприємствах.

Висновки. Встановлено, що спеціалізація позитивно впливає на формування прибутковості виробництва гречки, але лише до певного рівня, який за різними критеріями оптимальності коливається в діапазоні 30-45 % питомої ваги виручки від реалізації гречки в структурі товарної продукції галузі зерновиробництва та 11-18 % за часткою її зібраної площі в структурі площі зернових. Безумовно, поглиблення спеціалізації само по собі не призводить до автоматичного підвищення економічної ефективності, а лише створює підґрунтя для зосередження ресурсів на виробництві гречки. Вирішення проблеми підвищення економічної ефективності виробництва гречки потребує концентрації зусиль не лише на спеціалізації, а на реалізації комплексного підходу до приведення в дію всіх факторів інтенсифікації виробництва з метою забезпечення синергічного ефекту.

Література.

1. Банева І. О. Удосконалення та підвищення ефективності спеціалізації господарств зернового напрямку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / І. О. Банева. – М., 2003. – 20 с.
2. Канінський П. К. Розвиток спеціалізації сільськогосподарських підприємств лісостепової зони України в умовах аграрних трансформацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / П. К. Канінський. – К., 2006. – 36 с.
3. Гуторов А. О. Формування раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / А. О. Гуторов. – Х., 2011. – 20 с.
4. Бойко В. І. До проблеми виробництва круп'яних культур в Україні / В. І. Бойко, О. А. Козак. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 48 с.
5. Камінська А. І. Проблеми формування та розвитку ринку круп'яних культур в Україні / А. І. Камінська // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 42-48.
6. Кучер А. В. Зональні відмінності в інтенсивності виробництва гречки / А. В. Кучер // Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С. 53-60.
7. Кучер А. В. Концентрація виробництва гречки / А. В. Кучер // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 3. – С. 72-74.